

Іванна СТРУК,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)

Ivanna STRUK,
Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi (Ukraine)
simkoz@i.ua

**ТАКТИЛЬНІ ІМПЛІКАТУРИ У
ДРАМАТИЧНОМУ ТЕКСТІ
БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ**

**TACTILE IMPLICATURE IN A DRAMATIC
TEXT OF BUKOVINIAN WRITERS**

Ключевые слова: *драматический текст, ремарка, реплика, импликатуры, тактильные средства коммуникации, жесты-иллюстраторы, дейктические жесты, пиктографические жесты, пантомимические жесты, экспрессивные жесты.*

Іванна Струк. Тактильные импликатуры в драматическом тексте буковинских писателей.

В статье проанализированы тактильные импликатуры, их типы и функции в различных коммуникативных ситуациях. Тактильные средства коммуникации рассматриваются на материале произведений буковинских писателей – Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевского, И. Синюка, творчество которых ярко представляет устно разговорная речь буковинцев конца XIX – начала XX в.

Драматичний текст (далі ДТ) є різновидом художнього тексту, що становить сплав авторського мовлення і мовлення героїв. У ДТ авторське мовлення і мовлення героїв чітко розмежоване. На відміну, від будь якого художнього тексту, структурною одиницею якого є надфразна єдність, ДТ має дві конструктивні одиниці – *ремарку* як вияв авторського мовлення та *репліку*, що репрезентує мовлення героїв. Це дає підстави нам виділити основну одиницю драматичного тексту – **імплікатуру** (зв'язок репліки і ремарки) – взаємодію вербального і невербального компонента у драматичному тексті, що утворюють єдине візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, яке забезпечує його комплексний прагматичний вплив на адресата.

Поняття імплікатури увів Херберт Пол Грайс, досліджуючи умови ефективного спілкування. Імплікатура – семантико-прагматичний компонент висловлення, який відсилає до його змісту, але не виражений в ньому явно та не зумовлений ним¹. О. Селіванова визначає імплікатуру як тісно пов'язану з вербальним змістом невербальну скриту інформацію, що опосередкує змістову залежність між висловленнями в тексті чи повідомленні і організує його інтерактивну спрямованість².

Для репрезентації невербальних компонентів комунікації у драматичних творах залучаються певні структурно-семантичні, лексико-граматичні та стилістичні засоби, вивчення закономірностей яких є внеском у дослідження системи невербальної комунікації в цілому. З огляду на специфіку драми, беручи до уваги усталеність терміна *невербальна комунікація*, у драматичному тексті імплікатури розподіляємо на дві групи: 1) *імплікатури, що фіксують дії персонажів*

(*акціональні*); 2) *імплікатури, які характеризують мовлення персонажів (мовленнєві)*. Перша група імплікатур репрезентує *власне-невербальні* та *невласне-невербальні* комунікативні компоненти. Серед *власне-невербальних* компонентів розглядаємо *кінесичні* (тактильні жести, міміка, постава, поза, візуальний контакт) та *проксемічні* (комунікативно значущі зміни особистого простору мовців відносно один одного) складники мовленнєвого акту.

Метою нашої статті є аналіз тактильних імплікатур, їх функцій у різноманітних комунікативних ситуаціях, зокрема можливість передавати емоції героїв у драматичних творах. Тактильні засоби комунікації розглянуто на матеріалі творів буковинських письменників – Ю. Федьковича, С. Воробкевича, С. Яричевського, І. Синюка, творчий доробок яких найяскравіше репрезентує усно-розмовне мовлення буковинців кінця XIX – початку XX ст.

Тактильні контакти звичайно виступають як метакомунікативні маркери окремих фаз спілкування. Особливо велике значення вони мають на початку і в кінці бесіди. Найбільш поширеним серед них є рукостискання – символ довіри та знак поваги. Це традиційна і найдавніша інформативна форма вітання. Не випадково німецький філософ І. Кант назвав руку „видимою частиною мозку”³. Цей жест може говорити як про зацікавленість людиною, так і про відсутність будь-якого інтересу до неї, може виражати впевненість або ж сигналізувати про слабкість, показати теплоту, відкритість і чесність або, навпаки, бажання щось приховати. Рукостискання – це ключ, який відчиняє або зачиняє двері, якщо тільки приділити йому необхідну й достатню увагу⁴. За допомогою та-

кого тактильного обміну можна передати енергетичний сигнал іншій людині або відмовити їй у цьому. Зацікавленому спостерігачеві рукостискання здатне розповісти про людину дуже багато цінної інформації. Науковці в галузі невербальної комунікації на основі низки проведених досліджень виробили певну класифікацію рукостискань. Відомий французький психоаналітик Ж. Мессінжер виділяє такі типи рукостискань⁵: 1) енергійне рукостискання; 2) рукостискання в динаміці; 3) коротке рукостискання; 4) довге рукостискання. 5) середнє рукостискання.

Атрибутом зустрічі чи прощання є рукостискання. Тактильний засіб вказує на добре ставлення співбесідників один до одного. У складі вітальних реплік гуцулів при рукостисканні часто фіксуємо питання *Як ся маєш? (як маєшся?)*, яке сприймається як цілковито ритуальне і не вимагає змістовної відповіді: ПИСАР. *Є, є. Єк си маєте, пане двірниче? (Подає двірникові руку)*. ДВІРНИК. *Вже-м хтів за вами посилати* (Син., с. 158). Якісно-означальні прислівники у ремарках увиразнюють настрій адресанта, зокрема дружелюбність. Напр.: ФАКТОР. *Добрий день! Як си маєте?* ДВІРНИК І ПИСАР (*утішно подають руку*). *От бідуєм, що май чувати у вас?* (Син., с. 162).

Нерідко при вітанні вербальний зміст висловлення повторює невербальний комунікативний складник, зокрема поцілунок в руку, напр.: ЛІКАР. *Цілую руці, пані добродійка! (Пракседа подає руку, він цілує. До Олі.) Моє поважання. (Оля подає руку).* *А що ж тут такого у панства? Ага, бачу. Пан добродій щось хворий. Побачимо, пізнаємо* (С. Ярич., с. 261).

Подекуди рукостискання є виявом дружнього ставлення між чоловіками: ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ (*подаючи руку Ярославу*). *Я дякую вам обоім за пам'ять. А! Мої панове юристи, добродію (до Замашистого подаючи руку).* *А як там проживаєте? Candidate quarti anni, кандидате четвертого року, добродію (до Пчолі, подаючи руку).* *Давно ми не бачились, добродію. (Оба студенти кланяються)* (С. Ярич., с. 284).

У буковинців кінця ХІХ – поч. ХХ ст. поцілунок у руку був однією з форм подяки, виявом шанування та прихильності до людини з вищим соціальним чи віковим статусом. Напр.: ДВІРНИК. *Ади, ек утік, боїться, аби щось не заплатив. Такі-то люди сьогодні. Не знати, варє, кілько обірвав? (Дві молодіці входять і цілують двірникові руку).* *Ага, ви на право? Но, відповідайте, як то було* (Син., с. 162); ЗОСЯ. *Не плач! Як він его не випустить, то даю тобі слово, що сама его на волю пуцу.* ПАРАСКА (*цілує її в руку*). *Най вам Бог нагородить!* (С. Воробк.,

с. 309).

Фіксуємо етноспецифічний тактильний засіб, що підтверджує слова адресанта, дублюючи вербальні компоненти. Напр.: ЯКИМ. *Най буде на половині, лиш най з торбами йде.* ДВІРНИК. *Слово. (Дає руку, Тодер перетинає).* *Мотєхо, око горівки! Не журіться, я вже...* (Син., с. 166).

Тактильні невербальні компоненти, зокрема рукостискання, поцілунок в руку супроводжують також прощання батьків і дітей під час благословення. Комунікативну ситуацію складають репліки-прохання благословення і репліки батьківського благословення, як-от: ЯРОСЛАВ (*цілує Пракседу в руку, бере Олю за руку, вона соромиться, приступають до Пракседы*): *Благословіть нас, добродійко наша!* ПРАКСЕДА: *Благословляю вас, дітоньки мої.* ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ (*підняв обі руки*): *Благословляю вас і я любі мої. (Благословить, Оля цілує руки, Ярослав їх стискає)* (С. Яр., с. 275).

Подекуди поцілунок в руку як знак вдячності дітей батькам супроводжують доброзичливі побажання, які є виявом поваги до адресантів, напр.: ДАНИЛО: *Дедю, нене! Благословіть нас! (Бере Олену за руку і обоє клякають перед родичами).* ПЛАШ І ГАФІЯ: *Боже вас благослови, діточки!* ДАНИЛО: *Аби ваша душа межі солодкими медами – ОЛЕНА: – і пахучими ладанами спочивала (Цілюють їм руки)* (С. В., с. 279).

У текстах Юрія Федьковича натрапляємо на тактильні імплікатури, що є елементами хіромантії, тобто ворожіння по руці. Герої в такий спосіб хочуть дізнатися про майбутню долю свою чи близьких їм людей, напр.: ГАРБУЗИХА. *Ану подиви ся и мені на руку, що мені стоїт? (Подає руку).* АНДРІЙ. *Гай-гай, молодице ма пишна та намальована! Не час би тобі ще удовицев каратись на світі, та мусиш!..* (Ю. Федьк., III, I ч. Б, с. 229); ДІВЧИНА. *Та я лиш хотіла знати, чи мій Илько прийде з війська домів чи може...* АНДРІЙ. *А ну-ко сюди руку (Дівчина подає 'му руку).* *Гай-гай! А его-ж давно відобрали?* (Ю. Федьк., III, I ч. Б, с. 238). У першому випадку рукостискання дублює власне мовлення персонажа, в другому – комунікативного партнера.

Фактичний матеріал засвідчує й фразеологізми у складі невербальних підсилювальних компонентів-ремарок. Напр.: ПИСАР *Може, буде щось і від другої партії.* ДВІРНИК. *Отсе. (Показує фігу).* *То бідолахи, я вже перевідав* (Син., с. 162). У Словнику фразеологізмів вираз показати фігу фіксуємо поряд із ідіомою показати дулю [СФУМ; 532]. Фіга – „1) те саме, що фігове дерево; 2) плід цього дерева; інжир; 3) розм. те саме, що дуля” [ВТССУМ, с. 1534]. Негативна конотація лексичного компонента *фіга*

фразеологічної одиниці пов'язана з функційним призначенням листя фігового дерева, з узагальненістю образу на позначення „того, чим прикривають, маскують щось нечесне, ганебне і т. ін.” [ВТССУМ; 1534]. Лінгвалізований фразеологічний компонент невербального засобу свідчить про емоційний стан не тільки героїв твору, а й самого автора.

Спілкування закоханих супроводжують також обійми. За характером обіймів, їх силою, тривалістю визначають значення виражених людиною почуттів. Напр.: **ВАСИЛИНА** (з плачем). *Павле! Мій Павле! (Кидає ся в єго обійми).* **КСЕНЯ**. *Отсе по моєму! Михайле! Мій Михайле! (Кидає ся також в обійми Михайла)* (С. Воробк., с. 213).

Вербалізований компонент кидатися в обійми іноді замінюють синонімічними лексемами *обгортати, голубити*, напр.: **КОЛОТИЛО** (*обгортає ю за стан*). *Або сей станочок тонесенький...* **ШЕВЧИХА** (*вириваєсь*). (Ю. Федьк., III, I ч. Б, с. 180); **МАТІЙ** (*подає чарку*). *Зволяй, горличко моя воркітлива, ти моє дороге золото!* **ТЕТЯНА** (*бере*): *Дякую, козаче мій, коханочку мій едwabний і пишненький! (Сідають на лаву і голублять ся.)* (С. В., с. 230)

Обійми вказують також на щирі почуття один до одного близьких людей, щирість яких підсилюється емоційними звертаннями, як-от: **МАРТА**. *Ірино! Ірино! ІРИНА. Марто! Марто! Дружечко моя незабута! (Обнимають ся і цілують ся)* (С. Воробк., с. 132).

Подекуди рукостискання призводить до негативної реакції реципієнта, що викликає конфліктну ситуацію: **КОЛОТНІЦКИЙ** (*Бере її за руку*). *Ручка ся й найразливіщу рану загоїла-б відразу!.. (Притискає руку до серця).* **НАТАЛІЯ** (*хапає руку*). *Ов! – пустіт! Мене болит!* (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 135)

Серед тактильних засобів розглядаємо й погладжування, зокрема під час залицяння: **КОЛОТИЛО** (*гладит ю по голові*). *Або сей шовковий волосочок!.. не варт би, аби єго золоті чільця здобили?* **ШЕВЧИХА** (*відступаючись*). *Коли у мене такий гарний волос, як ви кажете: то не знаю, чого би я 'го під чільця носити* (Ю. Федьк., III, I ч. Б, с. 180). Проте, незважаючи на те, що такі тактильні елементи супроводжують вербалізовані емоційні апелятиви, комунікант все ж таки зазнає невдачі: **ПЕНТЕЛЕЙ** (*до Тетяни*). *Позліточко моя пишненька! (гладить єї під бороду).* **ТЕТЯНА**. *Щезай!* (С. Воробк., с. 384).

Подекуди погладжування має негативне значення і сприймається учасником комунікації як погроза, що підсилюється нанизування окличних речень: **ДОВБУШ**. *Так! – тепер мені ні крока з місця! бо... (иде и гладит князя по під бороду).*

Не бій ся мій пане Образпольський! – думаєш – що вік не є твій довший як сей ніж? – О, того лиши не бій ся! – в гуцулів хто пса би ти убив – то й до стола би того приймили! – О не бій ся від мене ти лиши смерти! **КНЯЗЬ**. *Ще якого сорому діжду ся?* (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 96).

Фіксуємо такий тактильний елемент, як поплескування по плечу, що можливий за умови близьких відносин, фамільярності, рівності соціального стану співрозмовників: **ЧОРНИЛО**. *Јеготоньж нехай не журить ся! Коби я і Гаврило здорові, все гаразд буде, і податок збиремо і рекрутів повиписуємо і для себе і для јеготоньжі де-щось придбаємо.* **БРОНІСЛАВ** (*плеще го рукою по плечах*). *Знаю, старий, що ти доброго серця. Але де той вражий туман Гаврило? Куда єго мара знов занесла? Навчу я псяпару уряду пильнувати* (С. Воробк., с. 289–290).

Виявом радості і похвали є оплески, які є адапторами тіла, що являють собою здатність пристосовуватися до мінливих зовнішніх умов, тобто адаптивні форми комунікативної поведінки людей. Це комплекси, які складаються з вчинених у комунікативному акті самостійних знакових рухів тіла або з тілом людини⁶ та звуків від цих рухів і які є функціонально орієнтованими, насамперед, на партнера по комунікації, напр.: **ЄЗУІТ**. *А біля раю зараз ад палає! Маршалку! (Плеще в долоні).* **МАРШАЛОК** (*виступає*). *Слухаю* (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 232).

Підсилює такі невербальні елементи вигук італійського походження **бравмо** (bravo) Первинне його значення – вигук схвалення і захоплення, що часто супроводжував вистави в італійській опері. У зв'язку з поширенням у світі італійської музики слово браво з таким значенням стало вживатися у багатьох мовах, у тому числі й в українській. Наприклад: **МАРШАЛОК**. *Мав давно вже воєводу здогонити. Бо як я се безпечно перечув – то князь ще по дорозі у гостину на добу повернув.* **ЄЗУІТ** (*плеще з радіц у долоні*). *О, браво!* (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 232).

Серед тактильних імплікатур в окрему групи виділяємо **жести-ілюстратори**, що супроводжують мовлення в комунікативному акті, зображують те, що вже висловлено. Вони допомагають більш повно передати описувану подію, явище. До них належать: 1) дейктичні (жести вказівним пальцем); 2) піктографічні (жести, які допомагають уявити розмір, форму або кількість описуваних предметів); 3) пантомімічні (виражальні рухи руками); 4) експресивні жести.

У творах буковинських драматургів найчастіше фіксуємо дейктичні жести, які скеровують увагу адресата на конкретний денотат. Вказуючи головою, рукою, пальцем на предмети, людей, тварин, комуніканти одночасно виокремлю-

ють просторові координати, що уможливило адекватне розуміння жеста адресатом.

Дейктичні жести здебільшого пов'язані з інтелектуальною дією і є субститутами обставини, напр.: АДАМ. *Присяжні, правда, що не вміють рахувати? Їх би кождий ошукав... Но за то от-тут глузди! (Показує на чоло).* ТАНАСІЙ. *Правда, ваша голова повнісенька* (С. Воробк., с. 185). ДАНИЛО. *Го! Го! Не дам більше на своїй голові кіле тесати, не вічно потяти в гнізд і сидіти! В сім черепі (показує на голову) не пусте клоче, но здоровий мозок!* ГАФІЯ. *Даниле! Даниле! (Данило стрепенув ся). Якби-сь мав свій розум, не ходив би-сь блудом пустими дорогами, не гриз би-сь старого дедя, твоєї старої доброї нені, не безчтив би-сь твоєї рідної сестри* (С. Воробк., с. 221); МАРШАЛОК. *Нині в них Вартоломія, де всі у зброї ходя.* СЕКРЕТАР *(показує на чоло). Ну – а тут? (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 337).* Об'єктом дії є такі номінації як голова, чоло, що символізують розум та інтелектуальні здібності людини.

Вказівні жести пов'язані і з внутрішнім станом людини: ДАНИЛО. *Він, той рудий Матій, виною всего мого нещастя і упадку, він мене на бездорожжє запровадив, він мені тут, тут (показує на груди), глибоко острій ніж застромив, вточив, все серце мені затроїв, всі мої золоті надії ледяним градом до крихтоньки збив* (С. Воробк., с. 259). Незважаючи на те, що об'єкт дії має конкретну семантику, взаємодіючи з вербальними компонентами, набуває іншого переносного значення.

Подекуди денотат дії може бути невідомий, так як знаходиться поза сценічним простором, вказівку містять тільки вербальні компоненти, а дейктичний жест повідомляє тільки про місце знаходження, як-от: СЕКРЕТАР. *Ходи-ж, та ми поможеши перебраться, бо нарід вже ся сходит (Показує по за подрю).* МАРШАЛОК. *Той звесь Иван, брат рідний Довбуша, а з ним его товариши Лагадин* (Ю. Федьк., III, I ч. А, с. 337).

У наступному прикладі вказівний жест доповнює фразеологізований вербальний компонент: КСЕНЯ. *Він [Михайло Биндяків] щось і мене на своїй чорний вусок намотав (показує рукою). Дам я йому!* (С. Воробк., с. 205). Словник фразеологізмів вираз *намотати на вус* подає зі значенням: 1) придивлятися, прислухатися до чогонебудь; помічати [СФУМ, с. 409].

Реєструємо дейктичні жести, які свідчать про необізнаність мовця з етикою спілкування. Показувати пальцем на людей вважається неввічливим, на що не зважає одна з героїнь п'єси, вербально знеособлюючи співрозмовника. Пор.: 1-МОЛОДИЦЯ. *Акурат хтіла-м кінчити. Біжу я, біжу попри хату сеї (показує пальцем), а вона*

стоїть на воротах та... 2-МОЛОДИЦЯ. Неправда, у мене воріт нема, лиш перелаз... (Син., с. 163).

Термін *пиктографічні жести* використовуємо зважаючи на визначення В. А. Істріна: *пиктограма – знак, який відображає риси об'єкта, предмета або явища в узагальненому вигляді*⁷.

У творах буковинських письменників фіксуємо пиктографічні жести, що вказують на розмір предмета, описуваного комунікантом, напр.: ТЕТЯНА. *Зла совість ним носить, як тим проклятим Марком, як вихор перекотиполом. Змінив ся, почали і его сотати.* КСЕНЯ. *На него і фештерчука такі довгі протоколи писатимуть (показує руками), і чорнила не стане...* (С. Воробк., с. 201). Довжину протоколів підкреслює порівняльна гіперболізована конструкція *чорнила не стане*.

Невизначену кількість підсилює пиктографічний жест, що разом з вербальним елементом містить порівняльну семантику, як-от: КАТЕРИНА. *Не хочу твого панованя! Шукай собі богачки, такої против твого плеча. Я не тобі під пару.* СЕМЕН. *Є їх, нівроку, от тільки (показує на волосє), але я не хочу їх, я лиш тебе забав, лиш тебе хочю! (Зближає ся до Катерини).* КАТЕРИНА. *Щезай від мене, idolів сину!* (С. Воробк., с. 20).

Пантомімічні жести-ілюстратори є важливим елементом авторського мистецтва, зорієнтованого на відтворення усномовних ситуацій життя, розкриття на сцені і в художньому тексті найголовнішого, найтиповішого в характері й поведінці людини. Такі жести виконують доповнювальну функцію стосовно вербальних складників, унаочнюють мовлення адресанта, напр.: БРОНІСЛАВ. *Завтра як женців не буде, пам'ятайте, що вам кажу: як умію, так нагрію ту чуприну вашу вражу.* ЧОРНИЛО І ГАВРИЛО. *Серпом будуть так махати (показують) і пшеницю будуть жати...* (С. Воробк., с. 318).

Пантомімічні жести за допомогою рук можуть описувати невербальну поведінку, участь у якій беруть інші частини тіла, напр.: ФЕДЬКО. *Тебе, як спрячуть, то ще три дні у гробі язиком кивати меш!* КЛИМ *(до Федька). О так, о! (показує рукою, як язиком махати ме). А я... Я був у Сте... Стефана і І... Івана, у Гав...рила і Данила, у Гри...григорія і Федо...о...ра...* (С. Воробк., с. 345). У складі ремаркової конструкції фіксуємо фразеологічний компонент *махати язиком* – говорити (перев. що-небудь нерозумне, недоречне, нецікаве і т. ін.) [СФУМ, с. 361].

Подекуди пантомімічні жести ілюструють чію-небудь психічну неповноцінність або нерозумну поведінку, як-от: ПРАКСЕДА. *Що? Він*

питає що? Чи тобі, може, не?.. (**Крутить пальцем по чолі**). Чуєш, може, він догадався, що у нас грошей нема, та й далі в ноги від нас! То зле! (С. Ярич., с. 229). Емоційність комуніканта посилюється низкою питальних та окличних речень.

Серед пантомімічних елементів реєструємо етноспецифічний жест, що використовують при прощанні: БРОНІСЛАВ. Па! Па! (**махає рукою**), моє серденько, моя петрушко, моя цибуле і хрине мій любий! (С. Воробк., с. 320). Такий жест у різних народів дещо відрізняється, наприклад європейці, прощаючись, махають долонею, піднімаючи її догори й ворущаючи пальцями, а українці при прощанні, звичайно, махають рукою не назад, а зі сторони убік, щоправда, латиноамериканець сприйняв би це як жест запрошення. Американець сприйме цей жест як заклик „іди сюди”, адже, прощаючись, американці тримають долоню горизонтально, лише злегка її піднімаючи, начебто поплескують когось по голові або по плечу.

Серед експресивних жестів найчастіше фіксуємо етноспецифічний невербальний елемент **грозити пальцем** (махати пальцем від себе і до себе), напр.: ОЛЯ. ...*Баламут з вас, тільки фліртувати любите* (**грозить йому пальцем**) (С. Ярич., с. 226). Емоційність жесту посилюється якісно-означальними прислівниками: ОЛЯ. *Авжеж, дуже-таки сумно! Ви їх знаєте, тих невдячників, ви їх добре знаєте* (**грозить сумно, фіглярно пальцем**) (С. Ярич., с. 264). У складі імлікатури фіксуємо розмовний елемент фіглярно (*Фігляр*, розм. – 1. Акробат, фокусник, блазень. 2. перен. Кривляка, позер // пустун, витівник [ВТССУМ, с. 1321]), що є запозиченням з польської мови. Подекуди такий жест суперечить змісту вербальної інформації, що характеризується імпліцитністю, напр.: МИХАСЯ. *Ха! Ха! Ха! Ото потішно ви мені відповіли! О, ви собі тиха водиця!* (**Грозить пальцем**) (С. Ярич., с. 277).

Фіксуємо експресивні жести при агресивній невербальній поведінці комунікантів. Наприклад, вимахування складеною в кулак рукою сигналізує про погрозу чи заборону: ДАНИЛО. *Ха-ха-ха! Жебрачку для мене вибрали!* ВАСИЛИНА. *Она до тебе з торбов не ходила, а ти до неї ходив, коханя-любови жебрав! Ци-сь уже забув?* ДАНИЛО (*лютий*). *Мовчи, періста гадюко!* (**вимахує кулаком**). *Напосіла ся на мене, як той злющий воріг* (С. Воробк., с. 227). Агресивність комуніканта посилюється звертанням у формі зооніма, що має негативну семантику. У імлікатурах такого типу погроза подекуди підкріплюється дієсловами у формі майбутнього часу (напр. *побачиш, попам'ятаєте*) з метою сти-

мулювання когнітивної діяльності співрозмовника МАТІЙ (**грозить кулаком**). *Накарбую я собі! Попам'ятаєте мене!* (С. Воробк., с. 241). ПРАКСЕДА. ... *А ти мій, пане мужу, будь ласкав з'ясувати собі, що так зробиш, як я скажу, а ні... то побачиш!* (**Грозить йому п'ястком, опісля виходить, у дверях звертаєсь**) (С. Ярич., с. 232). С. Яричевський використовує лексему *п'ястук*, що у ВТССУМ маркована позначкою „західне” (*П'ястук* – зах. Кулах [ВТССУМ, с. 1008]), а в СУМ – „діалектне” (*П'ястук* – діал. Кулак [СУМ, Т. 8, с. 419]).

Емоційний стан мовця часто підсилюють симптоматичні жести, які найчастіше є мимовільними, вказують на відчай мовців: ДАНИЛО. *Вибрав собі Тетяну Бойчуківну. ГАФІЯ* (**збиває руками**). *Хрань, Мати божя! Та її на собачій улиці хвалять; за нею женихи аж кишать! Не для тої нехлюйниці я тебе виплекала! Як соняшник до сонця клонить ся, так она до хлопців* (С. Воробк., с. 225); 1-а МОЛОДИЦЯ (**заломлює руки**). *Я казала це, Марі?!* 2-МОЛОДИЦЯ. *Казала, казала* (Син., с. 164).

Експресивні невербальні компоненти можуть указувати й на самокритичну поведінку мовця. Такі жести, вербалізовані ремарками з опорою на дієслівну лексему *б'ється* (діал. *б'є ся*), виражають здивування мовця, підсилюючи штампи розмовного характеру, напр.: ДВІРНИК. *Дурню! Ти не видів, що він упав та сам єї собі розбив, га?* 1-Й ПРИСЯЖНИЙ. *Агій на мене. (Б'є ся по чолі).* *Та де не видів? Можу навіть присягнути. Не видко, відай, лежить* (Син., с. 156). Подекуди ремаркові конструкції такого типу супроводжують паремії-прокльони, як-от: 1-а ЖІНКА. *Вилізли би му пультаті, так, ек покійному Петришинової Докії фіни Додикові. (Б'є ся по роті)* (Син., с. 172).

Отже, правильно дібрані тактильні імплікатури дозволяють мовцеві передавати інформацію, почуття, емоції, уміння слухачеві відповідним чином впливати на його почуття, думки, поведінку та на подальшу його діяльність, а слухачеві адекватно сприймати отримувану від мовця інформацію. Тактильні імплікатури у діалогічному мовленні мовців використовуються для виділення чи акцентування вербальних засобів, для посилення якої-небудь частини повідомлення, для додавання нової інформації до висловлювання.

Список умовних скорочень

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. Ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
І. Син. – Синюк І. Мужики (Сільський образок в Здіях) / Іван Синюк // Письменники Буковини початку ХХ століття. – К: Держ. вид-во Художньої

літератури, 1958. – С. 154–176.

С. Воробк. – Твори Ізидора Воробкевича. – Львів: Вид-во товариства „Просвіта”, 1911. – Т. 3: Драматичні твори. – 421 с. – (Руська письменність).

СУМ – Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с.

С. Ярич. – Яричевський С. Твори у 2-х т. Том 2. – Сильвестер Яричевський / [Упоряд. Магдаліна Ласло-Куцюк. – Бухарест: „Критеріон”, 1978. – 503 с.

Ю. Федьк. – Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне видане Т. III. Перша часть А. Драматичні твори. З передруків і автографів видав др. Олександр Колесса. Львів. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1906. XVII+445 с., іл. (портр., автогр.); Писання Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видане. Т. III. Перша часть Б. Драматичні твори. З автографів видав др. Олександр Колесса. Львів. З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1918. 625 с.

References:

¹ Grice H. P. Logic and conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics; [ed. by P. Cole and J.L. Morgan]. – N. Y.: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 41–58.

² Selivanova O. Suchasna lingvistyka: terminologichna entcyklopedija / Olena Selivanova. – Poltava: Dovkillya-K, 2006. – S. 177.

³ Morozova A.V. Delovaja psihologija. Kurs lekcyj: uchebnyk dlya vysshih i srednih specialnyh uchebnyh zavedenij / A. V. Morozova. – SPb.: Izdatelstvo Sojuz, 2000. – 576 s.

⁴ Messinger Zh. Ja vyzhu vas naskvoz. Nauchites chitat cheloveka kak knygu / Zh. Messinger, K. Messinger. – Harkov: Knyzhnyj klub „Klub Semejnogo Dosuga”; 2015. – 512 s.

⁵ Ibid.

⁶ Vereshchagin E. M. O svoeobrazyi otrazhenija zhestov i mimiky verbalnymy sredstvamy (na matereale russkogo jazyka) / E. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov // Voprosy jazykoznanija. 1981. – №1. – S. 36–47.

⁷ Istrin V. A. Proishozhdenija i razvitija pysma / E.M. Vereshchagin. – M.: Nauka, 1965. – S. 40.

Ivanna Struk. Tactile Implicature in a Dramatic Text of Bukovinian Writers. The dramatic text is a kind of literary text, which is a fusion of author's speech and the speech of main characters. In a dramatic text the author's speech and the speech of main characters are clearly distinguished. The dramatic text has two structural units – the *remark* as an expression of the author's

speech and *replica* which represents main characters' speech. This gives us rounds to outline the basic unit of dramatic text – the **implicature** (relation between remark and replica) – the interaction of verbal and nonverbal component in the dramatic text, which form an indivisible visual, structural, semantic and functional unity that provides its integrated pragmatic impact on the recipient.

Taking into consideration the nature of the drama and paying attention to the sustainability of the term *non-verbal communication*, in the dramatic text we divide implicature into two groups: 1) *the implicature that record the actions of the characters (actional)*; 2) *the implicature that characterize the characters' speech (speech)*. The first group represents the *non-verbal proper* and *non-verbal improper* communicative components. Among the non-verbal proper components we look into *kinaesthetic* (tactile gestures, facial expressions, posture, pose, visual contact) and *proxemic* (communicatively significant changes of speakers' personal space as to each other) components of the speech act.

The article analyses the tactile implicature, its functions in a variety of communicative situations, in particular the ability to transmit characters' emotions in dramatic works. The tactile means of communication are studied on the material of the works of Bukovinian writers, such as Yu. Fedkovych, S. Vorobkevych, S. Yarychevskiy, I. Syniuk, creative contribution of whom the most vividly represents orally spoken speech of Bukovinians of the late XIX - early XX century.

Tactile contacts normally act as metacommunicative markers of the particular phases of communication. They obtain especially big importance at the beginning and at the end of conversation. The most common among them are shaking hands (symbol of trust and respect), stroking, patting on the shoulder. Among the tactile means it's necessary to outline the separate group of **gestures-illustrators** that accompany speech in the communicative act, depicting what has been expressed. There are also gestures of the message: 1) deictic (gestures made by index finger); 2) pictographic (gestures that help to visualize the size, shape or number of the described items); 3) pantomimic (expressive movements of the whole body or of its part); 4) expressive gestures.

Key words: *dramatic text, remark, replica, implicature, tactile means of communication, gestures-illustrators, deictic gestures, pictographic gestures, pantomimic gestures, expressive gestures.*

Струк Іванна – аспірант кафедри сучасної української літературної мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Коло наукових зацікавлень: комунікативна лінгвістика, текстологія. У доробку науковця є 17 публікацій.

Struk Ivanna – post graduate of the Department of Modern Ukrainian Language of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Research interests: communicative linguistics, textology. In the works of the scientist are 17 publications.

Received: 20-02-2016

Advance Acces Publisher: April 2016

© I. Struk, 2016